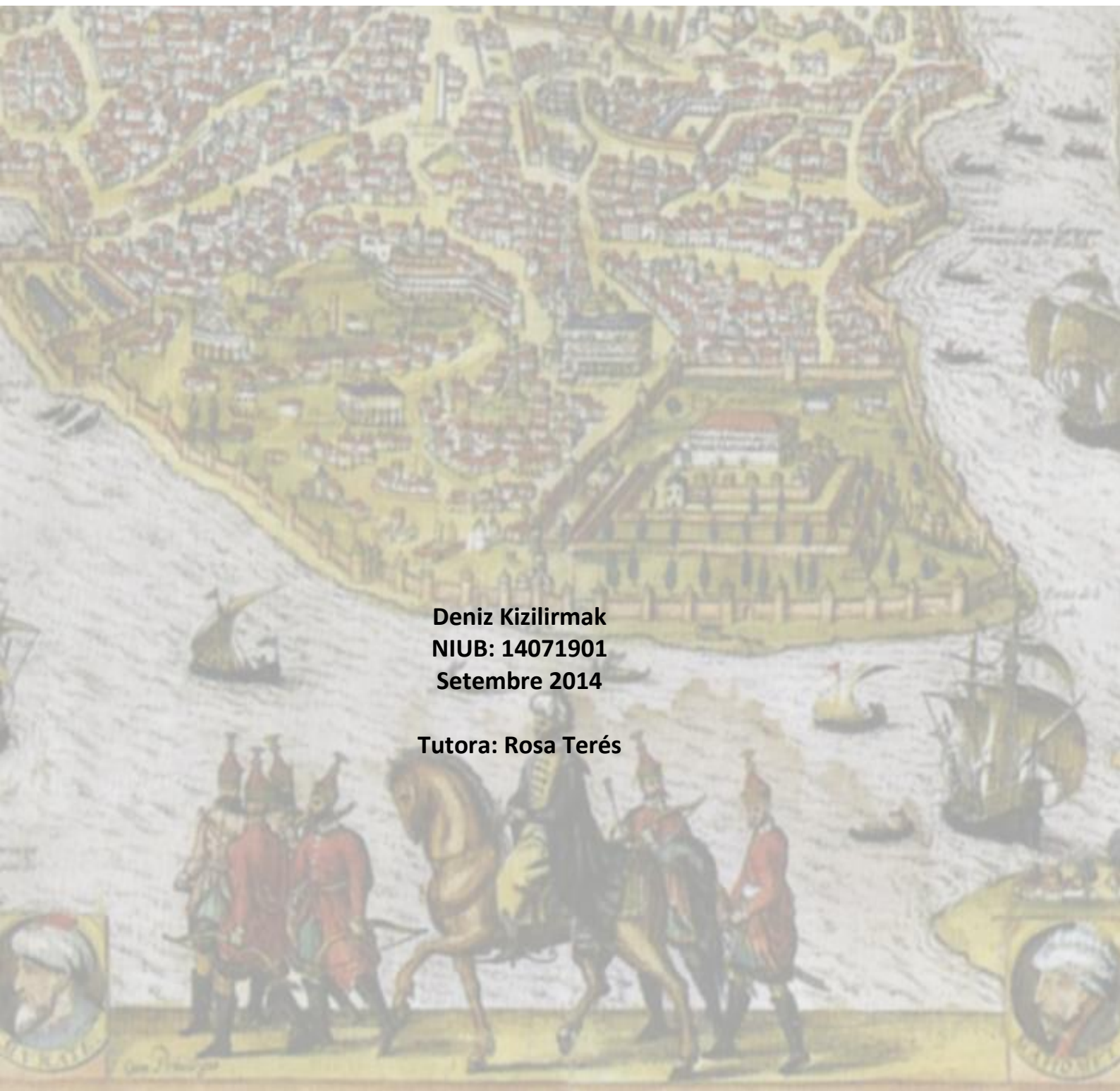

L'Herència Bizantina a l'Arquitectura proto-Otomana:

Nicea, Prusa, Belakoma & Constantinoble al s. XIV-XV

Deniz Kizilirmak
NIUB: 14071901
Setembre 2014

Tutora: Rosa Terés

Contingut

Pròleg	3
Bloc I –Introducció.....	6
<i>Els Bizantins, els Otomans i l'enquadrament del treball</i>	<i>6</i>
<i>L'Estat de la qüestió</i>	<i>11</i>
Bloc II –La influència bizantina a l'època proto-otomana	12
<i>Les Plantes i els alçats</i>	<i>14</i>
<i>Les façanes, les tècniques i els materials constructius.....</i>	<i>20</i>
Bloc III – Conclusions	24
Llista de les il·lustracions	26
Bibliografia:.....	27

Pròleg

I scraped away the hard pink cement spread over the mosaic in the eighth century to form a base for a pavement of white marble slabs. It thrilled me to think that brave and beautiful Theodora could have walked on the pavement we were so laboriously uncovering.¹

Tamara Talbot Rice

Sóc d'Àsia Menor. Conec totes les olors que el vent porta a aquesta terra. Cada color del cel em recorda les memòries més boniques de la meva infància. Ploro amb les melodies tristes i ballo amb tota l'energia els ritmes més folklòrics del territori. Aprofito els grans sabors que es produïen a la meva llar, al meu *heimat*.² Però, com es va desenvolupar aquesta cuina? D'on van sortir les cançons? Qui caminava pels carrers d'avui? I sobre tot, què veien en aquests carrers?

A l'escola ens van ensenyar les respostes: que “sóc turca” i que vam entrar a l'Àsia Menor amb la victòria de la guerra del 1073. “Vam conquerir el territori, vam fer fora l'enemic cristià i vam fundar el gran imperi de la nostra història gloriosa: L'Imperi Otomà”. Res va ser tan senzill. El canvi no va ser tan dràstic. Deuria ser un procés llarg i lent si avui encara podem trobar evidències del gran Imperi bizantí; a la sopa més tradicional “tarhana”, a la música i, sobretot, a l'arquitectura, que és el més evident i monumental de tot. En altres paraules, l'Imperi bizantí continua existint avui en dia a la nostra cultura. Així que aquest treball tracta la continuació de la cultura bizantina a partir del llenguatge arquitectònic dintre de la cultura otomana, la qual va començar a finals del s. XIII a 200 km al sud d'Istanbul.

L'Imperi bizantí en si mateix era un dels continguts d'una de les assignatures optatives d'Història de l'Art a la Universitat de Barcelona. Vaig tenir la sort d'estudiar-la amb el professor Dr. Joan Domenge. Vam estudiar la producció artística de l'Imperi des dels inicis fins aproximadament el 1453, la conquesta de Constantinoble. Així doncs, plantejo aquest treball com una continuació de l'assignatura. És a dir, intentaré parlar sobre la supervivència de l'arquitectura bizantina en el mateix territori però sota un altre règim (otomans) i una altra religió (Islam).

¹ Trad. Vaig rascar el ciment dur rosa que cobria el mosaic al segle VIII per formar una base per a un paviment de lloses de marbre blanc. Em va emocionar pensar que la valenta i bonica Theodora potser havia caminat pel paviment que amb tanta feina estàvem descobrint. Tamara 1996, pg. 161.

² Heimat és una paraula alemanya sense equivalent en català que indica la relació de l'ésser humà cap a una certa unitat social espacial. El terme forma un contrast amb l'alienació social i en general té una connotació positiva. Sovint s'expressa amb termes tals com la llar o la pàtria.

De fet, la meua curiositat pel pas de les dues cultures va començar a partir d'un llibre que vaig trobar a casa de la meua tia: 'La síntesi de l'Imperi Bizantí i Otomà', escrit per Ismail Tokalak (2006). Aquest llibre parla justament del mateix tema en tots els camps; tant a la cuina com a la justícia, tant a la música com a l'art. A partir d'aquí vaig decidir aprofundir el tema de l'arquitectura perquè, en primer lloc, és un llenguatge que m'interessa molt. La segona raó és que cada persona que visita Istanbul, veu, viu l'herència bizantina. Aquest Imperi està encara present a l'esperit de la ciutat. Però els turcs ho segueixen ignorant o negant de manera ridícula, excepte uns pocs investigadors i autors, com ara Tokalak. Per tant, volia destacar i investigar aquesta herència preciosa de la meua geografia, conèixer els autors i les últimes investigacions sobre el tema.

Des d'una perspectiva social, les invasions en els territoris han generat uns canvis culturals. Més o menys, a cada geografia i a cada època hi ha una història similar de conquestes. Les noves cultures prevalien sobre les anteriors amb la finalitat de destruir tot allò que fes referència a l'anterior civilització, encara així, les cultures anteriors no perderen influència en tot el procés social posterior. Àsia Menor ens dóna un exemple d'aquesta fusió social.

Efectivament, vaig tenir alguns problemes a l'hora d'investigar. El primer va ser que entre els grecs i els turcs és gairebé impossible trobar un autor amb una visió objectiva. Entre aquestes dues cultures hi ha una competició nacional. És a dir; els grecs deien que el territori era seu, que la cultura, el menjar i la música són seus. Els turcs no accepten això i defensen que ells van arribar i millorar-ho tot. I que la cultura, el menjar i la música són seus. L'exemple més senzill seria el iogurt grec. Qualsevol turc que ve a Europa es sorprèn i no accepta que el seu iogurt sigui reconegut com a grec. Perquè, segons el seu punt de vista, el iogurt, així com el *ciftetelli* (la música tradicional grega), i moltes altres coses, és de la seva pròpia cultura, no de la grega. De la mateixa manera, molts autors qüestionen l'autoria dels capitells o si la utilització del maó és d'origen turc o grec. Des del punt de vista grec, no és gaire diferent. Així doncs, en aquest ambient de confrontació entre aquestes dues cultures hi ha pocs autors que admeten un i un altre. Els autors grecs escriuen que tot el sistema de l'Imperi otomà és una còpia de les estructures bizantines. Els autors turcs, generalment, manifesten que la cultura otomana va formar-se a partir de les cultures àrabs o altres civilitzacions turques com la Dinastia Seljúcida³ i que no hi ha cap síntesi amb l'herència bizantina. He d'admetre que vaig tenir una confusió entre tants punts de vista totalment contraris.

De fet, Ismail Tokalak, al seu pròleg, es queixa d'aquesta negació. Per parlar de dades més oficials, l'autor confirma que els historiadors de l'Imperi otomà van negar totalment l'existència de la cultura bizantina. Quan va néixer la nova república turca, el país buscava una nova identitat i sobre l'any 1923, els intel·lectuals van

³ Els seljúcides van ser una dinastia turca, oğuz, que va regnar als actuals Iran i Iraq, així com a Àsia Menor, entre principis del segle XI i finals del segle XIII. Van arribar a Anatòlia procedents de l'Àsia Central a la fi del segle X, i van causar estralls a les províncies bizantines i àrabs, que van acabar amb el Califat abbàssida i van afeblir considerablement l'Imperi bizantí amb la seva embranzida religiosa cap a Occident.

començar a fer investigacions sobre les dues cultures. Fuat Koprulu, un dels primers historiadors de la república, al finals de 1931 va publicar un estudi en el que es demostrava que l'Imperi bizantí no havia tingut cap efecte a la cultura otomana.

Els orígens de les investigacions sobre l'Imperi bizantí van començar al segle XVI a Europa. Al segle XVIII, el rei de França, Lluís XVI, va donar suport a aquestes investigacions. El 1892 es va fundar la Institució de la investigació bizantina de Munic. Entre els anys 1920 i 1930 Dumbarton Oaks, a Washington, va ser el centre més important de les investigacions sobre Bizanci. A França, als Balcans i a Rússia hi ha moltes institucions i fundacions que investiguen aquesta cultura des de fa més d'un segle.⁴

Turquia és el país on hi ha més quantitat d'obres de la cultura clàssica i de la bizantina; malgrat això, no hi ha cap càtedra que estudiï només aquestes cultures. Avui en dia, només s'estudia l'Imperi bizantí a algunes classes de les facultats d'història i història de l'art. I el que encara és més increïble és que aquests estudis no van començar fins als voltants dels anys 90, i la primera en oferir-los va ser la universitat més important de Turquia, la Universitat de *Bogazici*.

De totes maneres, els nous amos del territori no van protegir els patrimonis d'aquesta cultura ni durant l'època otomana, ni durant l'època de la República. Per exemple, van permetre construir a sota de les cisternes de la ciutat. El govern mateix va construir un palau de justícia a sota del Palau Bizantí, en lloc de fer excavacions arqueològiques. Fins el 2005, i gràcies a la UNESCO, no hi va haver cap decisió oficial de protegir el patrimoni bizantí.

Així que, com podeu llegir a les dades que dona Tokalak, la història bizantina és un concepte molt nou a la República turca, tot i que té més o menys 20 anys. I això va suposar un problema mentre buscava bibliografia, perquè realment vaig estar perduda moltes vegades, sense saber què creure. En lloc de basar-me en fets físics, havia de triar per quin camí volia continuar.

Caldria dir que la manca del coneixements de l'idioma grec no m'han permès aprofundir el que ja han escrit autors grecs. Les meves fonts consultades han estat majoritàriament en llengua anglesa.

Des del meu punt de vista, una de les bases de la nostra cultura és l'Imperi bizantí. Si cal buscar un origen, si no fos la cultura hel·lènica, seria sense cap dubte l'imperi bizantí. Però, avui en dia no podem ignorar que els turcs nòmades porten més de 1000 anys a l'Àsia Menor. Totes dues parts van crear una nova cultura, la qual és una fusió. I les fusions sempre són molt més riques, molt més especials. L'objectiu d'aquest treball és mostrar la riquesa de l'arquitectura a l'època proto-otomana, durant els seus primers moments de confrontació.

⁴ Tokalak 2006, Pròleg.

Bloc I –Introducció

Els Bizantins, els Otomans i l'enquadrament del treball

L'Àsia Menor va ser llar de moltes civilitzacions diferents al llarg de la història. Alguns documents constaten que la vida sedentària va començar al voltant del 6000 A.C a una ciutat coneguda com *Chatalhoyuk*.⁵ Durant els anys 1800 A.C va aparèixer el primer regnat més important del territori, denominat “els Hittites”, els quals van governar Anatòlia fins el 1190 A.C.⁶ A partir d'aquesta data, van aparèixer molts altres regnats, però mai van arribar a tenir el mateix poder que els Hittites. Lídia, Lícia, Cària, Frígia i Urartu foren algunes de les civilitzacions petites que van existir en aquest territori fins el període d'hel·lenització, el qual va ser confirmat després de la conquesta d'Alexandre Magne al segle IV. El període de regnat d'Alexandre va continuar fins l'hegemonia romana del segle I A.C.⁷ L'Imperi romà va dominar tot el mediterrani i l'Imperi bizantí va perdurar fins la conquesta de Constantinoble el 1453, moment a partir del qual aquella zona va ser denominada com Imperi romà de l'est.⁸

Els bizantins, al llarg del temps, van adoptar una cultura més hel·lènica que romana. Una prova d'això seria l'ús del grec com a llengua oficial.⁹ A més a més, la seva constitució ja era una barreja de diferents cultures i no provenia només de l'Imperi romà; és a dir, era una fusió de l'hel·lenisme, el cristianisme, la cultura romana i la cultura oriental. Respecte als moviments artístics, podem dir que el gran estil de l'Imperi bizantí va acabar de formar-se i va començar a erigir edificis més importants entorn del segle VI. Avui en dia, un dels patrimonis més importants del món oriental és sense cap dubte l'església de Hagia Sofia, la qual es va construir en aquell període de glòria. És un monument tan magnífic que encara avui en dia segueix identificant la ciutat després de 1500 anys.

Segons Tablot Rice, el període de decadència comença a partir del segle VIII.¹⁰ L'imperi va patir primer el període iconoclasta i després la conquesta dels llatins l'any 1204.¹¹ D'altra banda, els pobles turcs van començar a entrar al seu territori a partir del 1071 des de l'est i van avançar gradualment cap l'oest.¹² Els serbis atacaven des dels Balcans. Els tàtars causaven conflictes en moltes ciutats. (*Figura.1*). Cada vegada tenien menys poder i menys

⁵ Akurgal 2007 pg. 23

⁶ Akurgal 2007, pg. 43

⁷ Akurgal 2007, pg. 202.

⁸ Segons el senyor Tokalak, terme ‘bizantí’ va ser utilitzat per primera vegada el 1557 a l'obra de “Corpus Historiae Byzantinae”, escrita per Hieronymus Wolf, qui prioritza la utilització del terme ‘bizantí’, en lloc del terme Imperi romà de l'est. Efectivament, aquest nom prové de l'antic nom de la ciutat de Constantinoble, Byzantion. L'any 1680, Charles du Fresne publica “Historia Bizantina” i consolida el nou nom de l'Imperi.

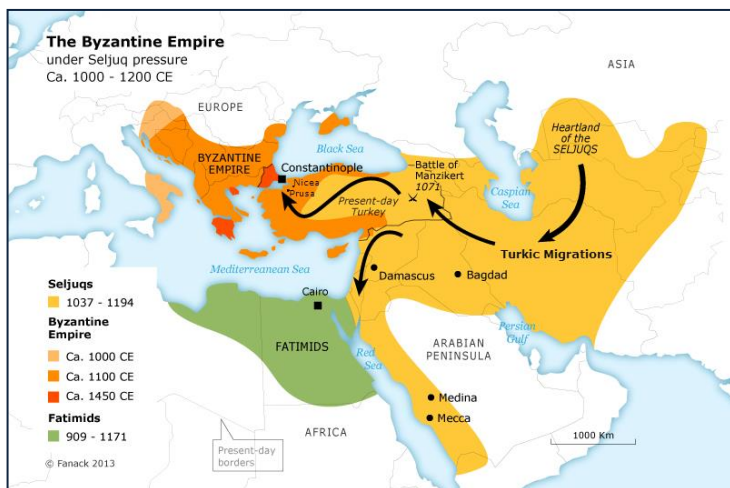
⁹ Beckwith 1970, pg 72.

¹⁰ 717 D.C: Mort de l'emperador Theodosius III.

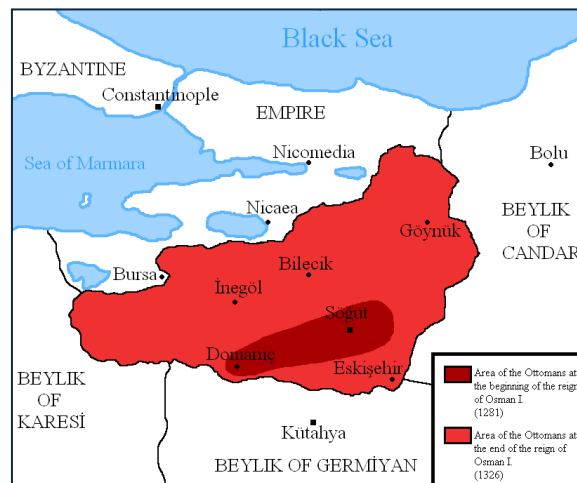
¹¹ Rice 1935. Pg.10.

¹² Rice 1935, pg.18.

control. A partir del 1258, els bizantins van tornar a governar només a Constantinoble, Salònica i algunes ciutats de Màrmara, i d'aquesta manera van entrar a la darrera etapa de la seva història, regnada per les dinasties comnena i macedònica.¹³ Per una banda van abastar-ho tot de nou, a nivell de luxúria i prosperitat. Van construir nous palaus amb materials fins i esglésies amb tresors relativament rics. Van produir obres d'ivori, esmalts, mosaics i molts més objectes sumptuosos.

1. Mapa que senyala les migracions turques a partir del segle X.

2. Les fronteres de l'Imperi otomà durant els anys 1281-1326

No obstant això, al mateix temps, un dels pobles invasors turcs, governat per Osman I, va anunciar la seva independència l'any 1233 a Sogut i Domanic, un territori denominat Bitínia a uns 80 km. de Nicea.¹⁴ (Figura.2). Aquesta petita tribu d'Àsia Central va guanyar més territori i més poder al llarg dels anys. El 1326, va conquerir Prusa.¹⁵ El 1331 va conquerir Nicea, avui en dia més coneguda com Iznik.¹⁶ El 1335, Çanakkale. Va continuar avançant i distribuint-se cap als Balcans i l'Anatòlia central. Al final, després de diversos intents, el 1453 va conquerir la gran metròpoli, la joia de l'Imperi bizantí, i en aquell moment aquella tribu va proclamar-se l'Imperi otomà. A partir de llavors van tenir un poder econòmic i militar mundial. El seu caràcter artístic va acabar de formar-se 200 anys després del seu establiment.

Si observem breument els esdeveniments posteriors des de la perspectiva otomana, podem dir que després de la conquesta, es va concretar la seva existència i l'Imperi va guanyar poder a la història. Fins el segle XVII, l'Imperi va conquerir tota Àfrica del Nord, tota Àrabia i tots els Balcans fins a Viena. Tenien una política i un sistema basats en les victòries militars. No van poder seguir els desenvolupaments i avenços d'Europa Occidental. No van participar al moviment del Renaixement. No van acceptar els descobriments científics ni els geogràfics. No

¹³ Rice 1935, pg. 17.

¹⁴ Kos 2004, pg.90.

¹⁵ El nom actual és Bursa.

¹⁶ Alioglu 2001, pg.1

van compartir els canvis del món, ni van anar a Amèrica per la colonització. A partir del segle XVII, quan Europa tenia més poder econòmic, els otomans van començar a perdre territori pràcticament fins a la Primera Guerra Mundial, moment en què l'Imperi va desaparèixer per donar pas a la fundació de la República.

Els pobles bizantins i els pobles otomans van ser dos estats poliglots i multi-sectaris que dominaven el territori d'Anatòlia. Per tant, els dos imperis van confrontar els mateixos problemes polítics, sociològics i econòmics al llarg de la història. En termes generals, la cultura bizantina fou formada d'una fusió entre les cultures eslaves, gregues i armènies.¹⁷ Parlaven grec malgrat que s'identificaven com a ciutadans de l'Imperi romà. El poble creia que l'emperador era un reflex de Déu a la terra, com a moltes altres civilitzacions anteriors. Ell era el cap de l'exèrcit, el jutge principal i l'únic legislador.¹⁸ D'altra banda, aquest Imperi multi-nacional s'unia per la creença d'una església ortodoxa. Els monestirs eren els centres i el mirall de la societat i tenien una funció social i espiritual. Els hospitals, els orfenats, els geriàtrics i altres institucions estaven sota el control de l'església.¹⁹

D'altra banda, els turcs, unes tribus d'origen mongoloide, a partir del segle XI, van portar una cultura nòmada i islàmica des d'Àsia Central a la cultura fusionada del territori en qüestió. Ser nòmada vol dir que no es necessiten els coneixements de les cultures sedentàries com l'agricultura, l'arquitectura o l'artesanía. Per aquests tipus de poblacions, el que era vàlid era allò útil i mòbil; per tant, no els feia falta tenir unes tècniques especials de producció artística, perquè tampoc podien tenir els espais/tallers necessaris. Així que aquí parlem d'una confrontació bastant interessant: els bizantins – de tradició erudita, amb una cultura alta amb tradicions de mils anys – , contra un grup d'homes que portaven les cases sota el braç.

Lamentablement, la fusió de les dues poblacions va ocasionar destruccions brutals. Els turcs anaven rapinyant a Anatòlia, perquè per un nòmada és la manera més fàcil de guanyar-se la vida, i al mateix temps islamitzaven el territori. A conseqüència d'això, els segles XI-XII-XIII van passar i va arribar l'ensorrament dels pobles bizantins: la situació era tan greu que, a finals del segle XI, una gran proporció de les ciutats de la costa Egea va ser destruïda.²⁰

Un autor de l'època, Pachymérés, va descriure la situació del sg. XIV amb les següents paraules:

“Les terres d'orient estaven podrint-se i arribaven males notícies a l'emperador cada dia. L'enemic destruïa totes les propietats, els monestirs magnífics, cremaven o arruïnaven els castells amb una actitud impermeable. Mataven la gent i segrestaven

¹⁷ Vryonis 1970, pg. 262.

¹⁸ Rice 2002,pg.71.

¹⁹ Tokalak 2006, pg.75.

²⁰ Vryonis 1970, pg. 264.

les dones cada dia per ser feliços. Tot era una crueltat mai vista. Gairebé tota Anatòlia fou arruïnada, excepte algunes ciutats fortes.”²¹

Per parlar amb números, podríem senyalar que l'any 1831, al primer cens de l'Imperi otomà, a Anatòlia occidental només un 8.2% de la població no era d'origen musulmà.²² Avui en dia, després de 700 anys, ja no queda gairebé cap cristià al territori. Aquest fet indica que unes petites tribus que van entrar per Àsia Menor van convertir tota la població ascètica ortodoxa a la religió islàmica i que van canviar la llengua dominant grega pel turc en qüestió d'aproximadament 400 anys. Però, d'altra banda, aquesta població va aprendre de la cultura sedentària dels bizantins i es va formar una nova síntesi. Al segle XVI, a l'Anatòlia occidental només un 16.6% de la població era encara nòmada, mentre que el 83.4% era sedentària.²³ Així doncs, segons aquestes dades podem entendre que en primer lloc, van destruir les ciutats amb violència per convertir la religió i restablir el seu ordre. Després, van deixar de ser nòmades i van reconstruir les ciutats segons els nous hàbits. Però, com van aconseguir això si els pobles nòmades no tenen cap tradició ni cap experiència tècnica sobre les necessitats de la vida sedentària?

Aleshores necessitaven mantenir i protegir l'aristocràcia bizantina. De fet, en tota la història de l'Imperi otomà, els “no musulmans”²⁴ (és a dir, els bizantins) tenien supremacia en el mercat. Els metges, els mercaders, els comerciants, els militars, els jutges i els artesans participaven directament amb autoritat a la vida quotidiana. Majoritàriament, aquesta gent es convertia a l'Islam posteriorment per tenir més poder. Els denominaven *devshirme*. La població conquistadora i nòmada els formava a la seva experiència i tradició, i així donaven un estil a la vida urbana i a la vida rural. D'aquesta manera, la població turca es va diferenciar dels altres estats musulmans. Dit d'altra manera, al moment de la gènesi d'aquesta nova civilització turco-musulmana a l'Àsia Menor i els Balcans, la superestructura islàmica es va desenvolupar en base a fonaments bizantins. Diferents classes de cristians conserven les tradicions ancestrals de la cultura bizantina-armènia i bizantina- eslava que ara han contribuït a esbrinar el bressol en el qual es va forjar la cultura turca.

Sobre els arquitectes, precisament, existeix una considerable evidència: en les construccions es preferien arquitectes bizantins, cristians o convertits a l'Anatòlia i als Balcans. Al principi, aquests treballadors utilitzaven els seus noms cristians, així que podem detectar-los fàcilment. Potser el més conegut d'aquests arquitectes és el grec de Konya, Kaloyan al- Qunewi, qui va treballar en el *Ilgin Han* els anys 1267-8 i tres anys més tard va construir el *Gok Medresse* de Sivas. El 1222, l'arquitecte grec Thyriannus va construir la mesquita al poble de Koy

²¹ Pachymérés 2009. Pg 78. Llibre XI.

²² Elibol 2007, pg 147.

²³ Vryonis 1970, pg. 261.

²⁴ En turc es diu *gayri muslim*. S'utilitza aquest terme per definir els pobles cristians i jueus en llengua moderna. En llengua antiga, els definien com a *milel-i selase*, que vol dir ‘els pobles dominats/sota dominació’. L'altra paraula utilitzada seria *zimmi*, que significa ‘el que és en dèbit’. Hi ha moltes més paraules similars. Volia senyalar la varietat i el significat d'aquests termes per provar que hi havia una marginació dels antics amos de la terra dintre de la societat, malgrat que servien molt més a la construcció de l'Imperi.

Nidir, prop d'Akshehir, i un tal Sebastus va participar a la reconstrucció dels murs de Sinop el 1215, posterior de la seva captura per part dels grecs.²⁵ Més endavant, després de la conquesta de Constantinoble, van augmentar les conversions religioses. Per tant, tenim nombrosos arquitectes que van canviar els seus noms i van triar uns que marcaven la conversió, com ara Sinan, Bin Kemal, Bin Abdullah... Per posar un exemple, el 1464 l'arquitecte de la mesquita de Fatih (el Conqueridor) és Sinan Yusuf Bin Abdullah, però el seu primer nom era Hristodulos.²⁶ La literatura dervix sovint es refereix als paletes i arquitectes que van ser emprats per aquestes ordres cristianes. Una prova més concreta és que aquests paletes estaven marcant als edificis turcs lletres de l'alfabet grec.²⁷

Aquesta és una de les raons i proves més clares de la continuïtat de l'herència bizantina a les mesquites otomanes, als banys turcs, etc. Ara, la qüestió més interessant i actual és: en quina mesura l'artesà cristià va preservar a les seves creacions l'estil bizantí o, al revés, fins a quin punt havia de fer servir les seves habilitats i tècniques per crear objectes d'estil islàmic?

Dins dels objectius d'aquest treball estava respondre totes aquestes qüestions; no obstant això, l'escassa bibliografia i les complicacions em van forçar a limitar el contingut. És a dir, l'Imperi otomà va perdurar 600 anys i va governar en un territori immens. Per tant, em sembla impossible conèixer totes les seves obres monumentals en un nivell de treball de grau. Així que vaig començar a limitar les dades fins a Sinan (s.XV), perquè a partir de la seva arquitectura l'estil de l'Imperi és bastant madur, més complex²⁸.

Respecte a la geografia, primer de tot vaig decidir parlar només sobre Constantinoble perquè és una ciutat que conec molt bé. També vaig pensar que tindria més bibliografia que altres ciutats. De fet, no vaig considerar gaire l'existència d'edificis en altres ciutats. Tanmateix, les coses van canviar al llarg de la investigació. En primer lloc, les obres de Constantinoble són més significatives. L'Imperi otomà, precisament en aquesta ciutat, no volia mostrar que estava repetint les formes bizantines. Al contrari. Volia ensenyar el seu estil i el seu poder com a nou amo, ja que tenia els recursos econòmics necessaris. L'arquitectura aquí és més innovadora, amb nous estils per consolidar la glòria. Les obres són més experimentals. En canvi, a les ciutats secundàries com a Nicea o Prusa, es va exercir una arquitectura més per necessitat, ràpida i sense competicions. Es preferien les maneres pragmàtiques a l'hora de la construcció, perquè fer una arquitectura local era més barat i menys complicat. A més a més, durant els primers segles, al moment de la fundació, l'Imperi encara no havia trobat el seu propi estil per exercir-lo. Per això, el meu argument sobre l'herència bizantina queda més definit i evident a la geografia perifèrica d'Istanbul. Vaig veure que hi havia més exemplars en aquestes ciutats (Nicea, Belokoma i Prusa) que a Istanbul i, per tant, l'enfocament del treball s'amplia cap a aquestes ciutats.

²⁵ Vryonis 1970, pg. 282.

²⁶ Tokalak 2006, pg 492.

²⁷ Vryonis 1970, pg.282.

²⁸ Kos 2004, pg.96.

La última limitació va ser la tipologia dels edificis. L'arquitectura otomana, com qualsevol, té unes tipologies com ara els edificis civils, oficials i els religiosos. Per exemple els castells defensius, els *hamams*, els palaus, els mausoleus, etc. Aquest treball s'enfoca només en construccions religioses, com ara, les mesquites.

Quan parlo de l'herència bizantina, generalment em refereixo als moments mitjans i tardans de la història bizantina, on les formes arquitectòniques es prenen més característiques similars. Aquestes símls ajuden a definir les obres otomanes. Tampoc he volgut ometre l'església de Hagia Sofia de Constantinoble, el monument més simbòlic de tota l'arquitectura bizantina malgrat que pertany al període primerenc del segle IV.

L'Estat de la qüestió

Així que vaig iniciar el treball amb la lectura del llibre *Osmanli Bizans Sentezi* de Ismail Tokalak (2006), concretament el capítol que tracta de l'arquitectura per tenir una idea bàsica i sintètica. A continuació, vaig buscar altres fonts en bibliografia d'idioma turc del mateix autor. Vaig investigar documentació en anglès de la casa de Dumbarton Oaks, posseïdora d'una col·lecció molt important sobre la cultura bizantina. Gairebé totes les fonts d'aquesta casa han servit per aquest treball. L'article d'un professor de descendència grega, Speros Vryonis, a la Universitat Harvard em va ajudar a conèixer el context socio-històric. En termes generals, ell descriu les característiques ètniques dels dos pobles, la fusió entre ells en termes oficials, religiosos i artístics des d'una perspectiva sociològica. Al mateix temps he utilitzat bibliografia consultada dins de les classes d'*Art Bizantí Medieval* per conèixer i entendre millor l'arquitectura bizantina, com ara les obres de Cyrill Mango i de Tamara i Talbot Rice, Beckwith i Rodley.

Karoly Kos, arquitecte hongarès, al seu llibre *Bizans'tan Osmanli'ya Istanbul Mimarisinin Dogu Kokeni* (Els orígens de l'est de l'arquitectura d'Istanbul des del Bizantí als Otomans) parla d'una fusió però és totalment contrari a la idea principal d'aquest treball. Té un punt de vista molt a favor dels turcs i els musulmans. En alguns moments menciona alguna continuació de l'arquitectura bizantina, però, generalment, segons el seu punt de vista, fins i tot els bizantins van aprendre-ho tot dels turcs i de Pèrsia. Ell no creu que la base de la cultura europea és romana o grega, sinó que tot prové de l'est. Malgrat aquests punts de vista tan nacionalistes, la seva lectura em va ajudar a conèixer la història amb dades concretes.

D'altra banda, un dels professionals més famosos de l'arquitectura otomana és Dogan Kuban. És arquitecte i professor a una de les universitats més importants de Turquia. En el seu llibre de l'arquitectura otomana, descriu amb un llenguatge molt clar els elements principals de l'arquitectura otomana. Ell sí que accepta la continuació d'alguns elements arquitectònics bizantins al nou règim. Malgrat això, ho expressa d'una manera

molt discreta. L'obra de Godfrey Goodwin, història de l'arquitectura otomana, em va donar moltes més pistes que l'obra de Kuban.

La documentació trobada que fes referència als aspectes de fusió de les dues arquitectures ha estat escassa i en molts casos s'ha reduït a articles trobats i que han estat decisius en el desenvolupament d'aquest treball. Robert Ousterhout, expert en arquitectura bizantina, professor de diverses universitats d'Estats Units, ha estat el meu referent pel tema principal. El seu article "Identitat ètnica i apropiació en arquitectura otomana" és la referència bàsica de les pàgines posteriors d'aquest treball. L'article curt de 12 pàgines va definir la major part d'aquest treball.

La realització d'aquest treball ha estat complimentada per l'obra de Fusun Alioglu, professora de la universitat Kadir Has. En aquesta parla de les semblances entre l'arquitectura proto-otomana i l'arquitectura local a Iznik. Els seus texts van ajudar a conèixer la ciutat des del punt de vista bizantí. Gulru Necipoglu, una altra professora en la universitat de Harvard en Estats Units, també defensa l'arquitectura bizantina com a base de l'arquitectura otomana. No obstant això, als articles, als quals he tingut accés, l'autora menciona l'arquitectura de Sinan, més que les obres anteriors.

El mateix tema, però a Grècia, està molt més estudiat pels investigadors grecs. Però la majoria de les obres estan escrites en grec i tracten de geografies que no he contemplat al material d'aquest treball. Vaig consultar l'article de Fatouh per conèixer la seva estructura de la comparació, i per veure quins elements considera comuns. Però ell va treballar amb fitxes tècniques, en lloc de fer-ho a partir de les descripcions dels elements. Fins i tot vaig considerar mencionar l'arquitectura Islàmica abans dels otomans a partir de la seva obra.

Bloc II –La influència bizantina a l'època proto-otomana

L'arquitectura era vista com una expressió de poder. Per tant, per l'Imperi otomà era convenient convertir les esglésies en mesquites, com a símbol del nou poder. De fet, en conquerir Constantinoble, la primera acció de Mehmet II va ser convertir Hagia Sofia en una mesquita, juntament amb 25 esglésies més. Entre elles: Hagia Teodosia (Gul), Hagia Sergios ve Bakhos (Kucuk Ayasofya), Chora (Kariye), Hagia Teodora (Vefa), Lips (Feneri Isa), Mireleon (Bodrum), Pammakaristos (Fethiye), Pantakrator (Zeyrek) són les més importants i les mencionarem moltes vegades al llarg d'aquest treball.

D'altra banda, en moltes ocasions els otomans van reutilitzar els materials constructius dels monuments bizantins per raons pragmàtiques.²⁹ És a dir, els capitells, les columnes i molts elements decoratius de marbre, com ara els marcs, s'aprofitaven a l'hora de construir les noves mesquites. Aquest ús de *spolia*³⁰ algunes vegades té la mateixa funció anterior en petits detalls que continuen vigents, com a la mesquita de Haci Ozbek a Iznik. En altres exemples, com a Hudavendigâr, a Bursa, gairebé tots els elements constructius i decoratius són materials reutilitzats dels monuments bizantins, a tal nivell que es va pensar durant molts anys que aquest edifici era originalment bizantí.

Aquests fets tenen dues conseqüències que ens interessin pel temari del treball: la primera és que, gràcies a això, es va allargar la durabilitat dels edificis bizantins fins avui, i això ens ha permès conèixer. La segona és que l'existència de monuments bizantins a les ciutats va servir com exemplars pels arquitectes posteriors, com a punts d'inspiració. Els permetia aprendre d'ells i els permetia cultivar el sentit estètic. Com he mencionat anteriorment, els paletes i els arquitectes eren en la seva majoria no-musulmans, i se'ls denominava *devshirmes*. Els millors constructors durant molts anys van ser els habitants locals; és a dir, els bizantins. Els turcs, quan conquistaven nous territoris, no s'emportaven els pocs constructors que tenien, en lloc d'això, consultaven als

3.L'interior de la mesquita de la Roca.
Jerusalem

arquitectes locals per construir nous edificis.³¹ Efectivament, aquests arquitectes construïen segons les tradicions bizantines, les quals van aprendre dels seus mestres.

L'últim punt que m'agradaria senyalar és que hem de tenir en compte que les relacions entre la cultura bizantina i la musulmana són molt anteriors a les relacions amb els otomans, al segle VII, quan la religió va aparèixer als territoris bizantins, entre d'altres llocs, a Palestina i Síria.³² En posarem uns exemples. Per començar, podem indicar la cúpula de la

Roca: és un espai central cobert amb una cúpula, la qual resta en un octàgon. Els mosaics a l'interior de l'església tenen influències molt clares de les decoracions bizantines amb fons daurat amb la flor *d'acanthus*. El segon exemple serien els mosaics de la mesquita Umayyad a Damassos, del segle VIII, tal com el professor Domenge ens va senyalar a les classes d'història d'art bizantí. Hi ha representacions dels pòrtics, palaus i viles deshabitades amb façanes clàssiques on podem observar la tradició romana-bizantina que mostra els ocells i altres animals sempre en un fons d'ors sense l'element humà, amb repertoris ornamentals molt detallats que són molt habituals a la tradició bizantina.

²⁹ Ousterhout 1995, pg. 55.

³⁰ Spolia: Materials de construcció reutilitzats, com columnes de marbre i capitells. Evans 2004, pg 645.

³¹ Kuban 2007,pg 164.

³² Fatouh 2010, pg 230.

Les Plantes i els alçats

Generalment, les esglésies bizantines es basen en creu inscrita amb absis i absidioles.³³ Això no és molt comú en les mesquites otomanes, com assenyala Ousterhout. Segons ell, les plantes i les voltes estan més en la línia de l'arquitectura seljúcida.³⁴

L'arquitectura otomana es basa en la idea de la unitat quadrada amb cúpula. La simplicitat intrínseca d'aquesta unitat com a forma estructural fa que sigui ideal per funcionar a qualsevol escala, gran o petita. És fàcilment acomodada a nombrosos accessoris - contraforts en forma de cúpula, semi cúpules, pòrtics, cúpules, claustres, patis i minarets.³⁵ Aquesta mateixa forma, segons Rice, té els seus orígens a cultures molt més antigues als bizantins, podria ser dels romans d'Itàlia o Pèrsia.³⁶ Però també afirma que no era massa utilitzada a l'Imperi bizantí, excepte als territoris que queden a Armènia, com ara a les esglésies a Mastara, Artik o Etchmiadzin (*figura 4*).³⁷

Així doncs, podem arribar a la conclusió que els pobles turcs, quan arribaven de l'est, des dels territoris Armenis o Perses, aprenien les construccions de plantes quadrades amb cúpula i en arribar al cor dels territoris bizantins van continuar aplicant aquesta mateixa forma. És a dir, en lloc d'adaptar la creu grega dels territoris centrals de l'Imperi bizantí, es van quedar amb la unitat quadrada amb una cúpula que havien après dels Seljúcides, els quals continuaven la tradició de les esglésies armènies.

Podem agafar la mesquita de Haci Ozbek de Nicea com a referència de les primeres mesquites de l'arquitectura Otomana (*figura 5*). L'estructura s'aixeca sobre 4 pilars grans amb una sola cúpula. Als exemples més tardans i més complexos, aquesta cúpula se suporta amb semi cúpules que serveixen com a contraforts. Generalment, des dels primers moments, hi ha un pòrtic a l'entrada del monument, com es pot observar a les esglésies de Damascus (705-15) o a la mesquita de la cúpula de la Roca (691).³⁸ Aquest espai serveix com a protecció per als creients de les pluges al moment de l'entrada a la mesquita. També, quan hi ha massa gent dintre de la mesquita, ho utilitzen com a un espai de rés- això es denomina espai de l'última comunitat.

³³ Rodley 1994, pg 141.

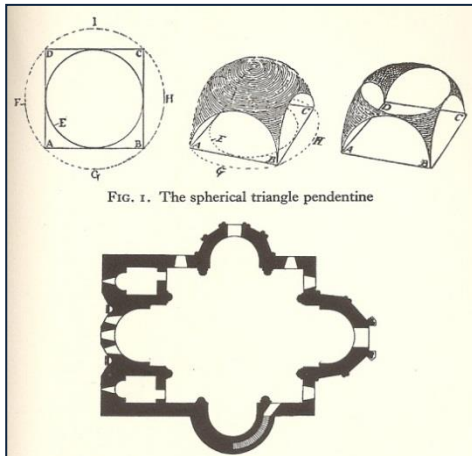
³⁴ Ousterhout 1995, pg.53.

³⁵ Hillebrand 1999, pg. 257.

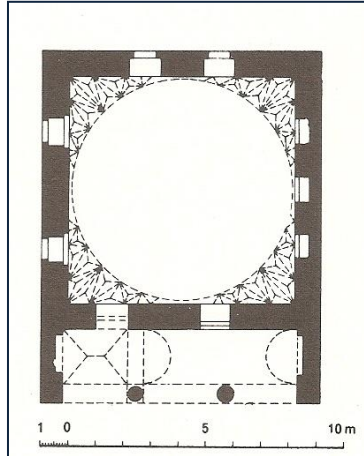
³⁶ Rice 1935, pg. 50-51.

³⁷ Rice 1935, pg. 52.

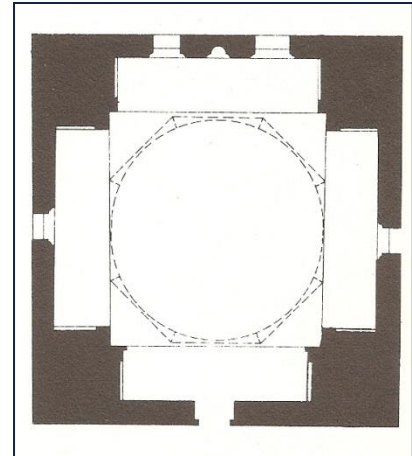
³⁸ Hillebrand 1999, pg.25.

4. El plànol Catedral de Artik, Armenia, s. VII o VIII.

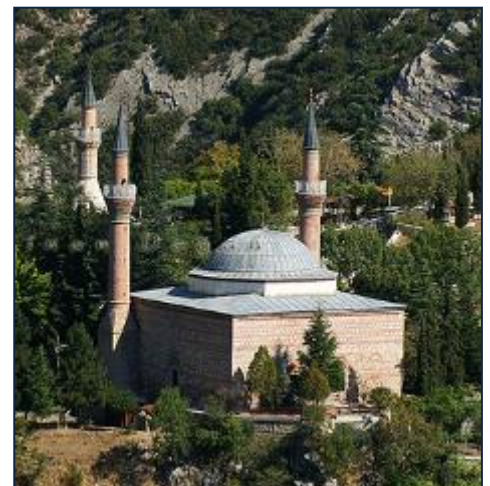
5. El plànol Hacı Özbek, Iznik.1333.

6. El plànol de la mesquita Orhan Gazi, Bilecik 1331.

No obstant això, podem trobar alguns exemplars de la planta de creu inscrita en els primers moments de l'Imperi otomà. Un d'ells seria la mesquita d'Orhan Gazi a Belakoma, Bilecik (*figura 6*). La seva planta segueix la línia de les plantes de creu grega, que va ser introduïda a la tradició bizantina a finals del sg. VIII amb la idea d'aixecar una cúpula sobre 4 voltes de canó organitzada de tal manera que formés una creu grega.³⁹ Tenim molts exemples d'aquesta tipologia a l'arquitectura bizantina; entre molts altres puc mencionar Artik, a Armènia⁴⁰ (*figura 4*) o l'església de Koimesis, a Nicea, (60 km. a Bilecik) la qual va ser destruïda el 1922.⁴¹

Ara bé, tornem a la mesquita d'Orhan Gazi, construïda entorn de 1334, representa una arquitectura de solapament.⁴² No és una mesquita amb planta quadrada, com Hacı Özbek, com les que se solien construir a l'època de l'arquitectura otomana. Té una estructura clara amb influència de l'arquitectura bizantina. Segons Kuban, probablement va ser construïda pels arquitectes locals que continuaven les seves tradicions arquitectòniques, per tant, no es corresponia correctament als rituals de la religió musulmana.⁴³ Això vol dir que hi ha alguns elements que falten. Per exemple, no hi ha el pòrtic de l'entrada que serveix també per al res com hem dit anteriorment. S'entra al monument a partir d'un nàrtex, com a algunes esglésies bizantines. La cúpula s'aixeca en 4 pilars, però la seva transició definitivament no segueix les estructures bizantines, sinó que sembla més particular i especial. No hi ha petxines com a la tradició bizantina.

7. Mesquita de Orhan Gazi Bilecik, 1331.

³⁹ Mango 1979, pg. 96.

⁴⁰ Mango 1979, pg.128.

⁴¹ Mango 1979, pg.90.

⁴² Ousterhout 1995, pg 53.

⁴³ Kuban 2007,pg.125.

D'altra banda, a les esglésies bizantines els nínxols de la creu estan reflectits a la façana i li donen moviment. En canvi, a l'edifici mencionat no es poden observar les formes del plànol a la façana. És a dir, les formes de la planta i el seu exterior no coincideixen com a l'arquitectura bizantina. El seu exterior segueix la línia del Hacı Ozbek o altres monuments de l'estil otomà, amb una forma més cúbica. Plana i sense sortides. És per això que estem segurs que el monument està fet per un encàrrec que no forma part de la tradició bizantina però que en repeteix les formes.

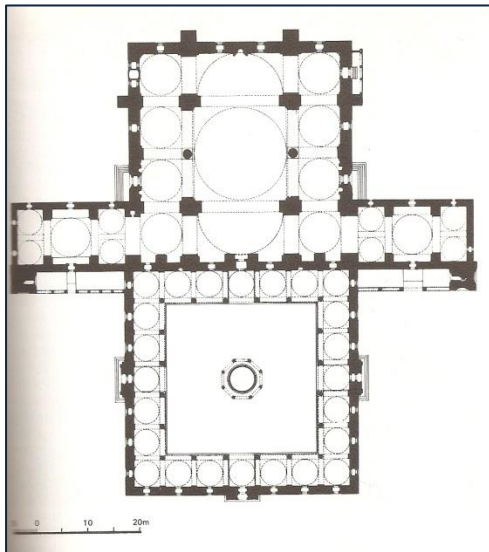
A les plantes quadrades, l'espai central està limitat amb les dimensions de la cúpula. En canvi, a la mesquita de Orhan Gazi la utilització dels braços de la creu dóna accés a un espai més ample que la mida de la cúpula, de tal manera que el *mihrab*⁴⁴ està visible a totes les cantonades. És a dir, els braços de la creu serveixen per augmentar l'espai de res sota de la cúpula. D'altra banda, els nínxols de la creu creen un volum que no és habitual a l'arquitectura otomana. Un element que pot ser similar és l'*iwan*⁴⁵. Però no podem classificar-los com *iwans* perquè, generalment, són molt més profunds que els que constitueixen la mesquita Orhan Gazi. Al mateix temps, un dels braços que estava pensat per l'estructura d'altar serveix com a *mihrab*, lloc on els creients es dirigien.

D'altra banda, no vaig trobar cap exemple similar amb una planta de creu grega. Això vol dir que no hi ha una continuació de l'adaptació de la planta bizantina a les mesquites posteriors. Orhan Gazi sembla ser un exemplar únic d'un moment particular fet per arquitectes similars. Com hem dit anteriorment, la planimetria dels otomans prové de l'arquitectura seljúcida, cosa que seria el temari d'un altre treball.

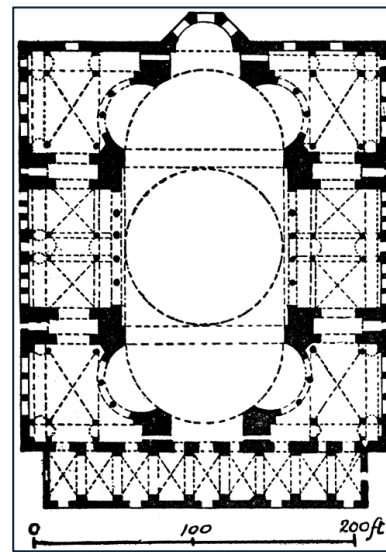
Ara bé, una de les primeres mesquites construïdes justament després de la conquesta és la mesquita de Fatih. Mehmet II, al conquerir Constantinoble, tenia l'objectiu de marcar el poder musulmà a la ciutat. Per tant, després de convertir Hagia Sofia en una mesquita, va decidir construir un monument perquè el seu nom fos recordat com el vencedor: *Fatih*. Segons alguns autors, aquesta mesquita no té res a veure amb l'arquitectura bizantina. Segon altres, com Tokalak, és una referència directa a la cultura cristiana. A causa d'aquesta ambivalència, no podem mencionar-lo amb detall. No obstant això, es pot analitzar breument la segona mesquita construïda els primers anys del segle XVI denominat com Beyazit per veure l'evolució de l'arquitectura i trobar semblances amb les quals molts autors estan d'acord.

⁴⁴ Mihrab: Uns nínxols petit a les mesquites que apunten cap a la Meca i serveixen d'altar, com a les esglésies.

⁴⁵ El iwán (eiván o livan) és un pavelló tancat per tres costats. La seva part anterior està oberta, característica dels edificis perses, d'Iran i d'Àsia central.

8. Planta de la mesquita de Beyazit.
(1501-1506)

9. Planta de Hagia Sofia (sig.VI)

Com es pot observar perfectament, aquestes dues plantes són molts similars. La mesquita de Beyazit segueix clarament el model de Hagia Sofia amb unes noves interpretacions i uns nous annexes segons les seves noves necessitats. Els dos monuments tenen un espai central cobert amb una cúpula circular que se suporta en 4 columnes gruixudes. La cúpula central descansa sobre les dues semi cúpules, que estan localitzades a l'eix de l'entrada i l'altar (*mihrab*). L'entorn de l'estructura central està més diferenciat per les diferències dels rituals entre les religions. És a dir, els musulmans resen tots junts, en un espai únic. En canvi, a les esglésies l'espai dels creients pot estar dividit en naus. A causa d'aquesta diferència als rituals, la mesquita de Beyazit incorpora els espais laterals amb l'espai central, al contrari d'Hagia Sofia. En canvi, l'església bizantina separa l'espai central amb naus. No obstant això, els dos monuments tenen una planta quadrada que crea un espai que es concentra al centre d'aquest quadrat, al contrari de les esglésies de planta basilical. La relació entre les dues obres és innegable, com ho afirmen Goodwin⁴⁶, Rice⁴⁷ i Tokalak,⁴⁸ malgrat que alguns autors respectables intenten negar la relació amb l'arquitectura bizantina. Per exemple, afirmen que la utilització de la semi cúpula prové de cultures orientals com ara la síria. Segueixo creient que les influències no han de venir de tan lluny si existeix el mateix model a 1.5 km de distància.

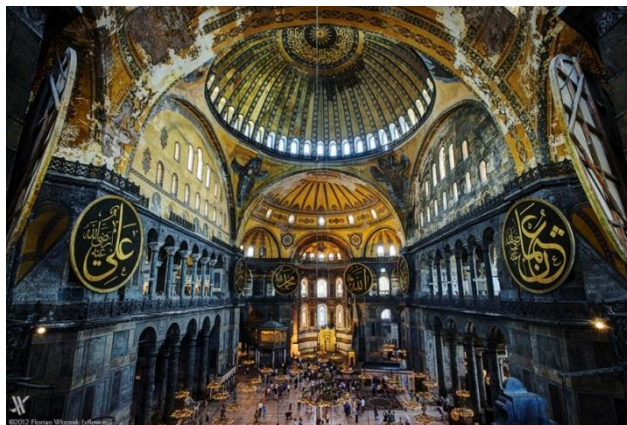
⁴⁶ Goodwin 1971, pg. 169.

⁴⁷ Rice 1935, pg. 54

⁴⁸ Tokalak 2006, pg.482.

10. L'interior de Beyazıt Camii. (1501-1506)

11. L'interior de Hagia Sofia. (sig. VI)

12. Beyazıt Camii. (1501-1506)

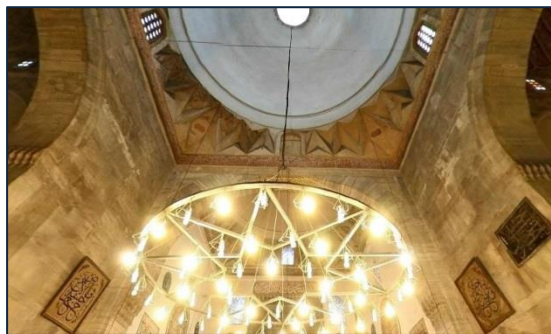

13. Hagia Sofia. (sig. VI)

La part més comuna entre aquestes dues estructures, sense cap mena de dubte, són els seus sistemes d'alçada. L'elevació esglaonada, els volums en cascada, les semi cúpules prominents i els contraforts voltats també manifesten tot l'aprenentatge dels otomans dels mestres bizantins.⁴⁹ La mesquita de Beyazıt és molt més petita en dimensions i, per tant, no requereix una estructura tan complicada com la de Hagia Sofia; malgrat això, les semblances entre les dues estructures, que es porten gairebé 1000 anys de diferència, consoliden la hipòtesi d'aquest treball. A les dues obres, el pes de la cúpula està distribuït a partir de 4 petxines a 4 pilars grans. Hi ha dos semi cúpules als dos costats, lleugerament més baixes, que ajuden a la cúpula central a portar el pes de l'estructura. Els dos monuments tenen obertures per la il·luminació entorn de les cúpules i semi cúpules. Els espais laterals són més baixos que les semi cúpules, que constitueixen una tercera alçada; d'aquesta manera, els arcs laterals de la cúpula podien permetre l'entrada de la llum a l'interior. Una de les diferències entre aquestes dues estructures seria l'existència del tambor en el cas de la mesquita, que serveix per donar-li altura a la cúpula. Com que el diàmetre no és tan gran, es pot permetre construir aquest element bastant típic de l'arquitectura bizantina.

⁴⁹ Hildebrand 1999, pg.264.

Els diferents nivells d'altura constitueixen una estructura en cascada a l'exterior que enforteix els punts comuns amb l'arquitectura bizantina (*figures 14 i 15*). Podem generalitzar aquesta forma a la majoria de les mesquites com Fatih, Sehzada o Sultanahmet, excepte a les mesquites amb una sola cúpula, les quals busquen una forma més cúbica.

14. Triangles turcs a Yesil Camii, Bursa/Prusa - 1419

La cúpula, generalment a l'arquitectura bizantina, descansa sobre unes petxines o trompes.⁵⁰ Segons Kuban, els arquitectes turcs abandonen aquest sistema pel “triangle turc” (*figura 14*) o el combinen amb trompes. A les mesquites amb una sola cúpula, com Haci Ozbek o Yesil a Bursa, es pot observar aquest sistema d'estructura. No obstant això, les mesquites amb multi-

unitats van preferir les petxines per transmetre el pes de la cúpula, com les mesquites Fatih o Beyazit. D'altra banda, sí

que hi ha una diferència bastant important a les formes de les voltes. L'estructura de la unitat quadrada requereix voltes bufades, per aquesta raó, a l'arquitectura otomana observem l'abundància de les voltes de canó i de les voltes d'aresta.⁵¹

Les semblances entre les tècniques de construcció a l'època tardana bizantina i l'època proto-otomana han causat molta confusió, la qual ha estat animada per l'ús dels otomans de *spolia* als edificis primerencs. Les mesquites freqüentment han incorporat elements d'edificis bizantins a les seves construccions com les columnes, els capitells o algunes plaques de marbre com els marcs de les portes, etc., que sempre han sigut visibles en espais musulmans.⁵² Un dels exemples seria la mesquita verda (Yesil Camii) a Iznik, Nicea. Avui en dia encara podem gaudir els *spolia* a l'interior de la mesquita (*figura 15*). Les dues columnes a l'interior, que aguanten la cúpula, són una herència antiga sense origen definit.⁵³ L'ús dels elements de la cultura cristiana no molestava els creients als seus espais més delicats, com l'interior d'una mesquita. Aquest fet té una lectura per nosaltres, i és que l'ús de *spolia* era, per raons pragmàtiques, acceptat sense cap mena de dubte per la societat. A més a més, segons Ousterhout, servia per l'observació de les formes bizantines.⁵⁴ Hudavendigâr Camii, a Cekerge, Prusa (*Figura 16*), constituïa un dels materials bizantins de tal nivell que es va pensar durant molts anys que era una església bizantina convertida en mesquita. En termes generals, podem dir que els edificis otomans

⁵⁰ Rice 1935, pg.50.

⁵¹ Kuban 2007, pg.164.

⁵² Alioglu 2001, pg. 3.

⁵³ Goodwin 1971, pg. 20

⁵⁴ Ousterhout 1995, pg. 55

seguien la línia seljúcida en planimetria però seguien les pràctiques bizantines a la construcció.⁵⁵ Podem ampliar els exemples a Hudavendigar Camii o Alattin Pasa Camii, a Prusa (Bursa).⁵⁶

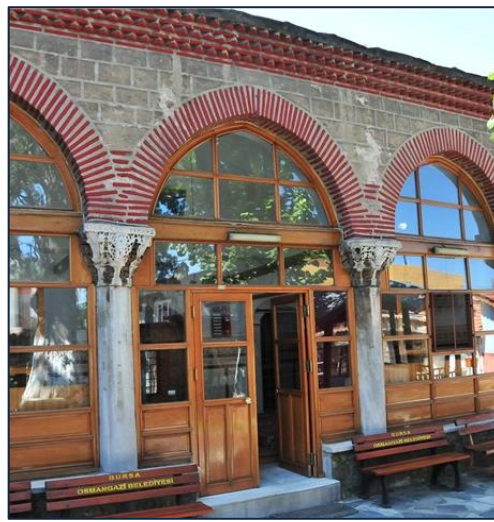
Podem veure també que a les façanes ens apareixen tirants estructurals per estabilitzar les empentes laterals dels arcs. Els tirants, que tenen els seus orígens a les èpoques anteriors, es fan servir a l'arquitectura bizantina d'una manera més moderada que a l'arquitectura de les mesquites, on se'n troben bons exemples com l'arquitectura de la mesquita blava, o Mihrimah de Sinan o Hudavendigar i moltes més. (Figura 21).

15.Yesil Camii, Bursa/Prusa
- 1419

16.Hudavendigar Camii, Bursa/Prusa
- 1365

17.Alattin Pasa Camii, Bursa/Prusa - 1335

Les façanes, les tècniques i els materials constructius

Generalment, les esglésies bizantines no disposen d'una decoració simbòlica que reflecteixi la seva funció religiosa a la façana. A més, les característiques arquitectòniques no destacaven la importància de l'edifici, a conseqüència, les esglésies bizantines generalment són senzilles i ordinàries,⁵⁷ de la mateixa manera que les mesquites. A les regions del centre i de les terres baixes, Constantinoble, Grècia, els Balcans, el sud-oest de Rússia, el sud de Mesopotàmia, Pèrsia i Egipte, es van utilitzar principalment maons, encara que també apareixen les pedres per formar ponts/connexions obligatoris. En els períodes posteriors, l'ús del material d'una o altra van tenir efectes considerables en els detalls decoratius de l'edifici, tot i que els plànols van ser els

⁵⁵ Ousterhout 1995, pg. 57

⁵⁶ Kuban 2007, pg.126

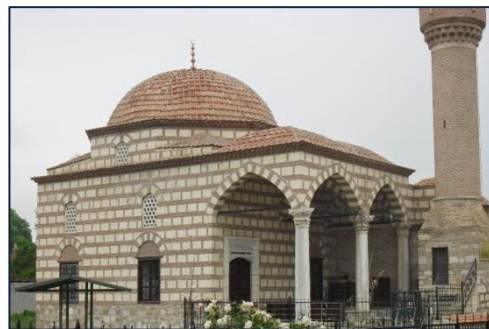
⁵⁷ Senyurt 2012, pg.14

mateixos a grans trets.⁵⁸ És a dir, podem observar façanes que combinen maó amb pedra a la façana típica tardana bizantina, la qual van heretar directament les estructures turques fins a les èpoques molt tardanes. Aquest capítol és la part on es pot comprovar més evidentment la forta síntesi entre les dues cultures.

Com hem dit anteriorment, l'Imperi otomà no portava mestres a les ciutats noves. Els mestres no-musulmans; és a dir, els mestres locals, continuaven fent la seva feina. Addicionalment, els nòmades turcs no tenien les tradicions constructives, per tant, necessitaven els mestres bizantins. En aquest aspecte, no hi ha cap dubte que les tècniques i els materials constructius continuaven sent els de la tradició bizantina. Les pedres constructives venien des de les mateixes pedreres, el maó es cuinava als mateixos forns de l'Imperi bizantí, es preparava el morter de la mateixa manera en què ho feien els mestres anteriors.⁵⁹ Per posar un exemple, després de conquerir una ciutat, si el nou posseïdor otomà volia construir un nou bany (*hammam*), ho consultava directament als mestres locals, en lloc d'importar un arquitecte de l'est. Aquest mestre comprava les pedres a les pedreres locals que continuaven sent administrades per un mestre bizantí. Comprava el maó al mateix taller que executava les tradicions bizantines. Treballaven obrers locals, que seguien utilitzant les tècniques dels segles anteriors, en lloc d'imposar els seus coneixements. Per tant, naturalment, l'obra final hauria de continuar l'herència bizantina en lloc d'identificar-se com turca. Evidentment, l'obra final no pot ser igual que un bany bizantí perquè el nou amo tenia noves necessitats a causa dels canvis de la seva forma de vida. Tal vegada, també, tenia un gust diferent que l'equip constructor, per tal motiu podia dirigir-los cap a una estètica més particular. Així, lentament, aquesta unió del promotor turc i el constructor bizantí va formar el nou estil otomà, com analitzarem als següents paràgrafs.

18. Santa Sofia a Nicea. (sg.IX).

19. Haci Ozbek Camii a Nicea, 1333.

La formació de les façanes a les èpoques mig i tardana bizantina estan basades en bases de pedra, enderrocs i pedra-maó, composts igual que les construccions otomanes fins al segle XIV. Aquest punt, el més evident per tothom, anuncia d'una sola vegada la repetició de les tradicions bizantines. No s'assembla a l'art dels seljúcides. A més a més, el maó utilitzat als monuments bizantins és de la mateixa mida que l'utilitzat per als monuments

⁵⁸ Rice 1935, pg.44.

⁵⁹ Kuban 2007, pg.164.

otomans; és a dir, definitivament han sortit del mateix motlle: han assimilat una proporció de 1/3. Les dues cultures van preferir sutures amples, perquè la pedra utilitzada no era suficientment fina.⁶⁰ Per posar-ne exemples, entre moltes altres, podem mencionar Santa Sofia a Nicea, Iznik, com a prova de la utilització d'un compòsit maó-pedra que es repeteix igualment a la mesquita d'Haci Ozbek (*Figures 18 i 19*).

20. Palau Tekfur Constantinoble.

21. Hudavendigar Camii, Bursa/Prusa – 1365.

Els exemplars que són una combinació de maó – pedra serien infinits, ja que estan a tot arreu de les ciutats de nord-est. En lloc d'enfocar-nos en cadascun d'ells, és interessant assenyalar alguns detalls que ens fan comprovar més aquesta continuïtat. Un d'ells serien les decoracions amb maó, per exemple, al Palau de Tekfur (*figura 20*), una obra bizantina del segle XIII, denominada com Palau de Porhyrogenitus. És un edifici de tres plantes. La planta baixa era voltada i recolzada sobre columnes, mentre la primera planta era coberta amb fusta. El segon pis estava cobert amb un sostre de to baix. Les dues façanes principals, nord i sud, van ser elaborades i decorades amb una varietat de patrons de blocs que compten amb una sala de rajoles i pedra.⁶¹ Aquest palau no seria el primer per exercir tals façanes. Segurament podríem observar característiques similars a les esglésies desaparegudes. Per exemple, l'església desconeguda a Iznik, que està localitzada al costat del teatre romà, porta un registre de pedra combinat amb dos o tres registres de maó⁶², igual que la mesquita d'Hudavendigar a Bursa, igual que la majoria de les mesquites dels primers períodes de la formació. Val la pena dir que els jocs decoratius com, per exemple, la combinació vertical de blanc i vermell al arc, es va continuar utilitzant als monuments durant molt més temps.

Un altre element de la façana que podem trobar a les dues arquitectures són els arcs de maons a través, els quals envolten els arcs de mig punt, com si fossin un collar de perles al voltant de les estructures. Aquest tipus de decoració apareix a l'arquitectura a partir del període mitjà bizantí. Segons el meu punt de vista, aquest

⁶⁰ Kuban 2007, pg.164

⁶¹ Mango 1979, pg 155

⁶² Alioglu 2001, pg 3

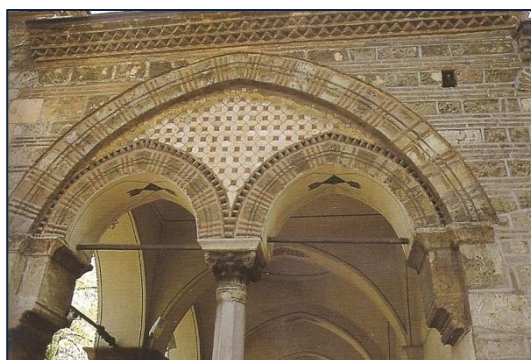
emmarcament pot tenir la seva inspiració a les arts i els oficis. És a dir, a les pintures i obres d'orfebreria, les figures i les formes estan enrotllades amb uns punts petits i blancs que creen una ornamentació perlada. Aquestes perles s'observen a partir de maons invertits a l'arquitectura. Així doncs, de la mateixa manera, els monuments otomans continuen l'herència bizantina dels arcs de mig punt marcats amb textura de maó a través, com podem observar a les mesquites Orhan Gazi a Prusa/Bursa a la mateixa zona d'oratória.

22. Detall de la façana est de la església de Theotokos, Phocis, Hosios Loukas. (Sg.X)

23. Postinpus Baba Zawiya. Prusa. 1362

24. Orhan Gazi Camii, Prusa. 1339

També hi ha un vincle entre allò bizantí i allò otomà a les tècniques de construcció. Una forma comuna de l'edificació bizantina, coneguda com la tècnica del "totxo encastat" o com "juntres de morter de maó ple", va ser emprada amb freqüència quan es van utilitzar els materials de construcció. En aquest tipus de construcció, cursos alterns de maó es van establir des de la superfície i ocults dins d'una espessa capa de morter. A més de prendre el màxim de materials – amb avantatge: maons i teules trencades utilitzades com a filtre als cursos ocults –, el maó inserit hauria actuat com espaiador per estabilitzar la construcció si el morter era dèbil, i també hauria facilitat l'assecat del morter. La mateixa tècnica es troba ocasionalment a l'arquitectura otomana

primerenca.⁶³ Aquesta tècnica apareix al mausoleu de Kirgizlar a Nicea des del segle XIV. Ousterhout està d'acord en què l'ús de juntes de morter de maó als edificis otomans suggereix la continuïtat a la tradició del taller del nord-oest.⁶⁴

Bloc III – Conclusions

Una de les primeres coses que vaig fer mentre escrivia el treball va ser aprofundir en l'aprenentatge de la llengua catalana, d'una manera més professional. Malgrat que em costava molt més, després de 29 pàgines vaig començar a sentir-me més còmoda a l'escriure en català. D'altra banda, a un nivell més emocional i personal, poder escriure en català va ser un acte molt significatiu per mi. És a dir, quan vaig arribar a Barcelona, no sabia ni català, ni castellà. Malgrat això, he sigut acceptada a la universitat per estudiar Història de l'Art. D'alguna manera, vaig sentir una certa confiança per part de la institució. Pot ser que tingui un punt de vista exagerat i massa emocional, però, avui, a l'acabar la carrera, dono les gràcies a la universitat per confiar en mi i entrego el treball final escrit en català, per demostrar que he aconseguit amb èxit superar la tasca de la integració a la vida acadèmica a Catalunya.

A part de les conclusions més emotives, hauria de mencionar, que em vaig familiaritzar amb la meva pròpia història de l'art. En primer lloc, no tenia cap idea del vocabulari arquitectònic a la meva llengua materna, cosa que és absurda. Vaig aprendre el vocabulari dels elements arquitectònics en turc, com petxines, contraforts, les parts de la mesquita, etc. En segon lloc, no sabia res dels otomans. Ni de les seves tendències artístiques.

Crec que estudiar a l'estranger és un aprenentatge molt més ric i ple, però, al mateix temps, s'ha de tenir responsabilitat per conèixer les característiques de la pròpia terra. Un no es pot oblidar d'on ve. Al llarg de la carrera vaig conèixer perfectament la història de l'art de Catalunya o Europa, però, efectivament, no vaig aprendre moltes coses de la terra on vaig créixer. Al llarg de la carrera, sempre vaig intentar informar-me sobre la història de l'art d'Àsia Menor pel meu compte i aquest treball va ser una altra eina per familiaritzar-m'hi d'una manera molt més profunda. Vaig tenir el gust d'intercanviar idees acadèmiques i compartir bibliografia amb uns amics de la infància. I ara, en acabar la carrera d'Història de l'Art, a més a més de conèixer la cultura occidental, vaig posar un peu a la cultura oriental de la meva pròpia terra gràcies a que he pogut triar un tema lliurement.

Vaig gaudir molt durant la investigació, però al mateix temps vaig notar que no havia estat un temari adequat pel treball de final de grau. Ha estat molt desafiador moltes vegades perquè és un tema original i perquè no està massa estudiat. Em vaig sentir insegura la majoria del temps. No hi havia bibliografia suficient com pensava que hi hauria al principi. Per tant, moltes vegades vaig acabar omplint els buits, en lloc de resumir un estat de la

⁶³ Ousterhout 1995, pg. 58

⁶⁴ Ousterhout 1995, pg. 58.

qüestió. Per posar-ne un exemple, entre dos edificis, algun autor va mencionar que hi ha similituds entre les dues construccions, però no va senyalar quines. Doncs jo, a partir del meu coneixement i amb les meves pròpies observacions, vaig buscar els punts comuns i vaig estudiar molt més els dos edificis i les dues cultures. Però, malgrat això, al final, estic convençuda que ha estat una bona introducció per un treball de màster amb què potser tindrè l'oportunitat d'ampliar els meus coneixements. Però, sobretot, el treball em va fer tenir clar que vull continuar estudiant l'art bizantí o l'art medieval.

Com últimes paraules sobre el contingut del treball, durant les investigacions em va quedar clar que els otomans, una societat nòmada d'Àsia Central, van fundar la seva cultura sota els fonaments bizantins, un Imperi ostentós i poderós. Van adaptar totes les estructures de la vida d'ells, tant la justícia com l'administració, tant les arts i l'artesanía com els comerços. Particularment, el llenguatge arquitectònic, les tècniques, els materials, els tallers i els mestres van continuar existint per exercir les mateixes formes de construir mentre li donaven una nova interpretació i creaven una síntesi. Efectivament, aquesta fusió es va formar lentament d'una manera molt orgànica. Encara ara, les tradicions bizantines estan a la nostra vida quotidiana, però el més important és que seguiran existint a la societat d'Àsia Menor, malgrat que el govern turc intenta adaptar una postura més aràbiga i denega els seus orígens cristians o politeistes, els quals defineixen la seva identitat.

-FIN-

Llista de les il·lustracions

1. Mapa que senyala les migracions turques a partir del segle X.
Disponible en Fanack.com. *Chronicle of the Middle East & North Africa*.
<http://fanack.com/en/countries/turkey/history/the-byzantine-era/> – [Consulta: 11.07.2014]
2. Les fronteres de L'Imperi otomà en 1281-1326
Disponible en Wikicommons - File: Osman I area map.PNG
http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Osman_I_area_map.png – [Consulta: 11.07.2014]
3. L'interior de la mesquita de la Roca, Jerusalem. Disponible a:
<http://www.bethlehem.edu/sslpage.aspx?pid=5808> [Consulta: 11.07.2014]
4. El plànol de la Catedral de Artik, Armenia, s. VII o VIII. Consulta en Rice 1935, pg.52-53 figuras 1 i 2.
5. El plànol d'Haci Ozbek, Iznik.1333. Consulta a Goodwin 1971, pg.17.
6. El plànol de la mesquita Orhan Gazi, Bilecik 1331. Consulta a Goodwin 1971, pg.19.
7. Mesquita d'Orhan Gazi Bilecik 1331. A la pàgina web de Tarihi Yerlerimiz (el nostre patrimoni) a
<http://www.tarihiyerlerimiz.net/2012/08/bilecik-tarihi-yerleri.html> [Consulta: 11.07.2014]
8. Planta de la mesquita de Beyazit. (1501-1506). Consulta a Goodwin 1971, pg.169.
9. Planta de Hagia Sofia. Disponible a <http://butterfield-reignbeau.blogspot.com.es/2011/06/magia-hagia-sophii.html>. [Consulta: 11.07.2014]
10. L'interior de Beyazit Camii. Disponible a <http://www.yesilstil.com/vakanuvisden-bu-hafta-bayezid-camii/> [Consulta: 11.07.2014]
11. L'interior de Hagia Sofia. Disponible a <http://travelselcuk.com/history-of-turkey/> [Consulta: 11.07.2014]
12. Beyazit Camii. (1501-1506). Disponible a <http://www.yesilstil.com/vakanuvisden-bu-hafta-bayezid-camii/> [Consulta: 17.07.2014]
13. Hagia Sofia. (sig. VI) Consulta a 17.07.2014, Disponible a http://display-case.blogspot.com.es/2010_09_01_archive.html [Consulta: 17.07.2014]
14. Triangles Turcs a Yesil Camii, Bursa/Prusa – 1419. Consulta a la pàgina web oficial de Bursa. Disponible a http://www.3dbursa.com/2010/yesil-cami-panorama-sanal-tur/#.U8qTTfl_suc. [Consulta: 17.07.2014]
15. 24. Detall de la façana est de l'església de Theotokos, Phocis, Hosios Loukas. (Sg.X) Disponible a http://quod.lib.umich.edu/a/aict/x-ec061/* [Consulta: 17.07.2014]
16. Hudavendigar Camii, Bursa/Prusa – 1365. Disponible a <http://www.3dbursa.com/2012/1-murat-hudavendigar-kul-panorama-sanal-tur/> [Consulta: 17.07.2014]
17. Alattin Pasa Camii, Bursa/Prusa – 1335 Diponible a
<http://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/bursa/gezilecekyer/aladdin-pasa-cami> [Consulta: 17.07.2014]
18. Santa Sofia a Nicea. (sg.IX). Disponible a <http://www.ayasofya.org/iznik-ayasofya.html> [Consulta: 17.07.2014]
19. Haci Ozbek Camii a Nicea, 1333. Diponible a <http://www.panoramio.com/photo/54229991> [Consulta: 17.07.2014]
20. Palacio Tekfur Constantinoble. Disponible a <http://traveltoturkey.org/tektur/Pictures2%20013.jpg> [Consulta: 17.07.2014]
21. Hudavendigar Camii, Bursa/Prusa – 1365. Disponible a <http://www.mobdizayn.com/avrupa-kapilarini-acan-sultan-1-murat-han-ve-hudavendigar-cami/> [Consulta: 17.07.2014]
22. Detall de la façana est de la església de Theotokos, Phocis, Hosios Loukas. (Sg.X) Disponible a <http://www.studyblue.com/notes/note/n/byzantine-quiz-2/deck/8527802> [Consulta: 17.07.2014]
23. Postinpus Baba Zawiya. Prusa. 1362. Disponible a <http://www.bursa.com.tr/ilcelerimiz/yenisehir> [Consulta: 17.07.2014]
24. Orhan Gazi Camii, Prusa. 1339 Disponible a <http://www.studyblue.com/notes/note/n/midterm-exam/deck/7770003> [Consulta: 17.07.2014]

Bibliografia:

Rice 1935

T. Tablot Rice. *Byzantine Art*. Oxford; Oxford University Press, 1935.

Kuran 1964

Apdullah Kuran. *Ilk devir Osmanli mimarisinde Cami. (The mosque in Early Ottoman Architecture)* Ankara: Middle East Tecnical University Faculty of Architecture Publications, 1964. [La versió anglesa està disponible a la biblioteca del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya, publicat per Universitat de Chicago en 1968.]

Beckwith 1970

John Beckwith. *Early Christian and Byzantine art and architecture*. London; Penguin Books, 1970.

Vryonis 1970

Speros Vryonis. "The Byzantine Legacy and Ottoman Forms". *Dumbarton Oaks Papers*, Vol. 23/24 (1969/1970), pp. 251-308. Dumbarton Oaks, Trustees for Harvard University.

Disponible a: <http://www.jstor.org/stable/1291294>. Consultat en 08/02/2014

Goodwin 1971

Godfrey Goodwin. *A history of Ottoman Architecture*. London; Thames and Hudson, 1971.

Mango 1979

Cyrill Mango. *Byzantine Architecture*. London; Faber and Faber, Electa: Academy Editions, 1979.

Rodley 1994

Lyn Rodley. *Byzantine art and architecture: An introduction*. New York; Cambridge University Press, 1994.

Ousterhout 1995

Robert Ousterhout. "Ethnic Identity and Cultural Appropriation in Early Ottoman Architecture". *Muqarnas*, Vol. 12 (1995), pp. 48-62. Published by: BRILL. Disponible a <http://www.jstor.org/stable/1523223>. Consultat a 08/02/2014.

Tamara 1996

Tamara Talbot Rice. *Memoirs of St.Petersburg,Paris, Oxford and Byzantium*. London; John Murray Publishers, 1996.

Hillenbrand 1999

Robert Hillenbrand. *Islamic Art and Architecture*. London; Thames &Hudson, 1999.

Rice 2002

T. Tablot Rice. *Bizans'ta Gunluk Yasam; Konstantinopolis Bizans'in mucevheri*. (Everyday Life in Byzantium. Istanbul; Ozne Yayinlari, 2002. (Originalment, por Dorset Press, 1967)

Alioğlu 2001

E. Fusun Alioğlu. *Similarities between early Ottoman architecture and local architecture or Byzantine architecture in Iznik*. ICOMOS International Millenium Congress. More than two thousand years in the history of architecture, Session 2, Historic Towns, UNESCO-ICOMOS. Disponible a <http://www.unesco.org/archi2000/pdf/alioglu1.pdf>. [Consulta: 26.06.2014]

Evans 2004

Helen c. Evans. *Bizantium: Faith and Power (1261-1557)* New York; MET , 2004.

Kos 2004

Karoly Kos. *Bizans'tan Osmanli'ya Istanbul Mimarisinin Dogu Kokeni*. Istanbul; Analiz Basim Yayin , 2004. (La base est de l'est de l'architecture d'Istanbul des de los bizantins fins avui.)

Tokalak 2006

Ismail Tokalak. *Bizans-Osmanli Sentezi; Bizans Kultur ve Kurumlarinin Ozmanli Uzerindeki Etkisi*. (La síntesi de Bizantina-Otomàna; l'efecte de les cultures i les institucions del Bizantinas a l'imperi Otomà.) Istanbul; Guler Boy Yayincilik, 2006.

Akurgal 2007

Ekrem Akurgal. *Anadolu Uygarliklari*. (Les Civilitzacions de Anatolia.) Istanbul; Net Turistik Yayinlari, 2007.

Elibol 2007

Numan Elibol. *Population Issue and Research on Demography in the Ottoman Empire*. University of Suleyman Demirel. C.12.s2. pg.135-160. Disponible a <http://sablon.sdu.edu.tr/fakulteler/iibf/dergi/files/2007-2-9.pdf>
Consultat en 05.04.2014

Kuban 2007

Dogan Kuban. *Osmanli Mimarisi*. (Arquitectura Otomana) Istanbul; Yapi-Endustri Merkezi, 2007.

Manners 2007

Ian Manners. *European Cartographers and the Ottoman World 1500-1750: Maps from the Collection of O.J.Sopranos*. Chicago; Oriental Institute Museum Publications, 2007.

Pachmérés 2009

Georges Pachymérés. *Bizansililarin Gozuyle Turkler*. (Relations Historiques- 1255-1308.) Istanbul; Ilgi Kultur Sanat Yayincilik, 2009.

Fatouh 2010

Ahmed Ameen Fatouh. *Byzantine influences on Early Ottoman Architecture of Greece*. Atenas; National and Kapodistrian University of Athens, 2010.

Senyurt 2012

Oya Senyurt. *Istanbul Rum Cemaatinin Osmanli Mimarisindeki Temsiliyeti*. Istanbul; Dogu Kitabevi, 2012.

